

зованим свого служебного положення, – наказуються...».

Таким образом, введення таких норм дозволило б оградити від незаконного насильственного втручання в діяльність осіб, вплив на роботу яких може привести до негативних наслідків як всередині держави (т.е. вплив на представників влади або місцевого самоуправління, голову або члена виборчої комісії), так і в міжнародних відносинах (вплив на осіб, користуючись міжнародною захистом). А також поставило б під захист право (або обов'язок) посадової особи приймати рішення відповідно до внутрішніх переконань і діючим законодавством.

ЛИТЕРАТУРА

1. Науково-практичний коментар до Кримінального Кодексу України: У 2-х ч. / Під заг. ред. М.О. Потєбенька, В.Г. Гончаренка. – К.: ФОРУМ, 2001 – Ч.2. Особлива частина. – 942 с.

НИКОЛАЕНКО Н.А. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ПУБЛІЧНОЇ ПОСАДОВОЇ ОСОБИ

Розглянута можливість і необхідність визнання як кримінально карних діянь, що виражаються у впливі на публічну посадову особу з метою втручання в її діяльність.

***
NIKOLAENKO N.A. URGENT QUESTIONS OF THE CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR INTERFERENCE IN ACTIVITY OF THE PUBLIC OFFICIAL

The capability and necessity of an admission for quality criminal of punishable particular acts expressed in effect on the public official with the purpose of interference in his activity is reviewed.

2. Особлива частина. – 942 с.

2. УК Японії / Науч. ред. А.И. Коробеева. – СПб.: Изд-во «Юрид. Центр Пресс», 2002. – 226 с.

3. Международные правовые акты и законодательство некоторых стран о коррупции // CD-ROM: Электронные справочники Украины «Инфодиск». Компьютерная библиотека 2002.

4. Конвенция о коррупции в контексте уголовного права (ETS 173), Страсбург, 27 января 1999 г. // Там же.

5. Закон Украины «О местном самоуправлении в Украине» от 21.05.1997 г. // Там же.

6. Ніколаєнко Н.О. Кримінально-правове забезпечення принципу неупередженості при проведенні виборів // Вісник Національного ун-ту внутрішніх справ. – 2002. – № 18. – С. 220–222.

7. Насильственная преступность / Под ред. В.Н. Кудрявцева и А.В. Наумова. – М.: Изд-во «Спарк», 1997. – 139 с.

Поступила в редколлегию 24.10.2002

УДК 340.1

К. М. ОРОБЕЦЬ

Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого

ПРАВОВА СВІДОМІСТЬ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ ЗРІС

Розглянуто аспекти правової культури, зокрема правосвідомість, як специфічна форма соціальної свідомості.

Проблеми сучасного розвитку України, як незалежної держави, вимагають комплексного узагальнення, систематизації та вдосконалення тих концептуальних завдань, що виникають як конкретні вимоги часу і простору, одним із котрих є завдання наукової реабілітації феномена природної правосвідомості.

Як відомо, в СРСР існувала недооцінка правосвідомості як структурної дефініції процесів правотворення і правоздійснення. Утворення правової держави, в основі якої лежать правові (цивілізаційні) начала, репрезентує головну особливість праводосліджень, а саме – їх новий демократичний рівень осягнення, усвідомлення необхідності вітчизняних і

світових новацій і інновацій через засоби правової культури.

Слід визнати, що правова культура України сьогодні практично не виконує своєї правовиховної функції. Такий стан речей, безсумнівно, свідчить про неможливість конструктивного правового розвитку суспільства та держави, але останній пов'язаний із багатьма політико-законодавчими, психологічними та ідеологічними чинниками, а також із суто практичними вимогами соціального прогресу.

Розглядаючи Україну з позиції взаємовідносин «влада-суспільство», потрібно конкретно оцінити сучасний стан, роль і місце права в системі законо-

давства, тобто передбачити її майбутнє, теоретично окреслити та фактично викоринити причини її деструктивного розвитку. Це уявляється можливим лише за умови свідомого спостереження та багатоаспектного аналізу правової культури і правосвідомості в їхньому розвитку, спадкоємних традицій національного (україноментального) права з найдавніших, додержавних часів, та кожного етапу розвитку різних, наприкладі України, держав. За положеннями наших досліджень, українське правотворення пріоритетно розвивається на межі зіткнення різних шарів соціуму (або, іноді, їхніх окремих представників), наділених суспільною владою (будь-якою – чи то політичною, чи то економічною, чи то мафіозною та іншою), та безвладних (або підвладних) структур різних типів. Отже, треба визнати, що сучасна побудова правової, соціально-демократичної держави не може розумітися без знищення деструктивних конфліктів правового характеру, вироблення такої єдиної національної правової ідеї, котра була б у змозі затвердити розумовий компроміс у практичній реалізації фундаментальних положень Конституції України.

Однак, напрямок соціальних орієнтацій не дозволяє поки що повністю задовольняти потреби в цивілізаційних змінах українського суспільства. Тож ми маємо самі встановлювати реальне “правове” поле своєї діяльності, саме від нас залежить, у якій мірі нами будуть реалізовані самодостатні межі національного самовизначення у світовому суспільстві (в аспекті правової поведінки), наші природні здатності (в усіх розуміннях), наскільки ми будемо повноправними громадянами власної держави. Крім того, науково обґрунтоване формування високого рівня правової культури і свідомості також є необхідною умовою можливості захисту власних чи навіть сторонніх прав і свобод у випадку їх необмеження або порушення.

За ідеями новітніх досліджень, на відміну від інших форм соціальної свідомості, правосвідомість має власний специфічний предмет відображення суспільної реальності, і безпосередній об’єкт впливу; право, як систему загальнообов’язкових норм (правил поведінки [діяльності]) і принципів, правовідносини, законодавство, правову поведінку (діяльність) та, нарешті, правову систему в цілому [1, с.137]. Отже, правова свідомість має функціональний зв’язок з усіма правовими явищами соціальної дійсності. І. Ільїн підкреслював, що специфічна риса “культурної” правосвідомості полягає в тому, що остання “знає”, “усвідомлює” свій предмет і за сутністю є “знаючою волею до права, що визнає його у його об’єктивному значенні та обов’язковості, та визнає його тому, що вона визнає його мету” [2, с.81]. Тобто, за І. Ільїним, сенс “нормальної” правосвідомості полягає у боротьбі за правопорядок. Додамо: на нашу думку, правова свідомість, окрім саморефлексивної репрезентації у певних правових

ідеях соціально-правової дійсності, спроможна спрямовувати суб’єктів права на адекватні трансформації у правовому середовищі, а також прогнозувати і моделювати їх.

Правосвідомість, відбиваючи різні види суспільних відносин, відображає також загальний феномен суспільної свідомості, пролонгуючи цим свій вплив на всі галузі процесів національного правотворення та правоздійснення.

Треба зазначити, що дефініції, які використовують різні автори при трактуванні феномена правосвідомості, в цілому збігаються, але є і деякі особливості. Усе ж слід погодитися з тим, що, незважаючи на істотні здобутки в галузі створення функціонально-понятійного термінологічного апарату дослідження феномена правосвідомості, виникає потреба в подальшому наближенні змісту цих понять і термінів до їх сучасного правонаповнення та правовизначення.

Досить аргументованим (хоча й у класично радянському стилі) можна назвати визначення правосвідомості В.О. Чефрановим - як сукупності правових ідей і відповідних їм психологічних форм, які віддзеркалюють суспільне буття крізь призму класових відносин і тих, що втілюються у норму права [3, с.13].

П.М. Рабінович поширює та дещо видозмінює вищезгадане визначення, додаючи до нього відношення людей до бажаного права та розглядаючи правосвідомість як систему. Подібне визначення пропонує О.Ф. Скакун: “Правосвідомість - це система ідей, уявлень, емоцій та почуттів, що виражають відношення індивіда, групи, суспільства до діючого, минулого та бажаного права, а також до діяльності, пов’язаної з правом” [4, с.500-501].

В.В. Копейчиков та інші слушно приділяють увагу місцю і ролі правосвідомості в забезпеченні свободи особи та інших загальнолюдських цінностей [1, с.137]. Цьому вони, очевидно, надають двоякого значення: тут розуміється, по-перше, безпосередньо положення права у структурі нормативних потреб і вимог, а, по-друге, моделювання єдиної, “плюралістичної” ідеї того, яким право має бути в цілому, як феномен соціальної реальності, та яку відігравати роль у створенні сучасного правового поля українського суспільства.

На наш погляд, для кращого розуміння бажано визначити елементи правосвідомості, їх стислу характеристику, за історичним порядком виникнення феномена правосвідомості у структурі суспільної свідомості. Так, першою умовою та критерієм для розвитку свідомого відношення до соціально-правової дійсності, є правова інформація, виражена у певних правових категоріях. Далі, відбиваючись від ментальних (національних, особистих, групових) моральних та етико-естетичних настанов, формуються правові погляди, почуття та емоції, що згодом, за певних обставин, переходять у правові уяв-

лення, інтерпретації, а потім у певні концепції права. Якщо соціально-правові настанови орієнтаційно узгоджуються з чинною юридичною системою, то тут ми маємо всі підстави говорити про становлення власне феномена правосвідомості. Коли ж суб'єкт права бажає свідомо законодавчим шляхом змінити діюче законодавство або всю систему права в конкретному векторному напрямку, то вслід за інтерпретаціями відбувається процес внутрішнього формування нового, бажаного ("авторського") права (що може вилитись у правові теорії і доктрини на свідомому рівні). І, нарешті, зовнішнім аспектом правосвідомості є поведінкова позиція.

Відтак, можна запропонувати таке визначення: правосвідомість - це специфічна форма соціальної свідомості, що являє собою ментальну систему усвідомлених та неусвідомлених правових ідей та соціальних настанов, адекватних їм психічних явищ, яка суб'єктивно репрезентує чинне та бажане законодавство і правову систему в цілому та визначає оцінку місця і ролі права щодо забезпечення свободи та відповідальності особи, рівності та справедливості й інших загальнокультурних цінностей і мотиваційну спрямованість правової поведінки (діяльності).

У систематизованому вигляді погляди сучасних науковців на різноманітні елементи, що їх можливо виділити у складі правосвідомості, можна представити таким чином:

1) за змістом правових поглядів розрізняються інформаційний (когнітивний), оцінний (аксіологічний), регулятивний;

2) за рівнем відображення правової дійсності - правова психологія, правова ідеологія;

3) за формою (способом) відображення правової дійсності - поняття про правові явища; правові погляди; правові уявлення; правові почуття;

4) за територіальною поширеністю - загальна правосвідомість, локальна (місцева, регіональна) правосвідомість;

5) за суб'єктами правосвідомості - індивідуальна, колективна: а) загальносоціальна (загальнонародна); б) національна; в) класова; г) групова;

6) за характером діяльності носіїв правосвідомості - професійно-юридична, науково-юридична, професійно-неюридична, непрофесійна [5, с.70-71].

Правосвідомість відіграє у суспільному та, відповідно, індивідуальному бутті кожного індивіда надзвичайно важливу роль, бо кожен індивід, як

ОРОБЕЦ К.Н. ПРАВОВОЕ СОЗНАНИЕ: ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКИЙ СРЕЗ

Рассмотрены аспекты правовой культуры, в частности, правосознание, как специфическая форма социального сознания.

***

OROBETS K.N. LAW-CONSCIOUSNESS: THEORETICAL ASPECT

The aspects of legal culture, in particular, legal conscience, as the particular form of social consciousness are reviewed.

особистість, "природно" формується лише на засадах національної культури і засвоює реальне буття завдяки своєму ментальному світосприйняттю і світозасвоєнню, що може спиратися як на якийсь ідеал, так і на власну, так би мовити, волю мислення в межах індивідуального соціокультурного досвіду.

Завдяки тому, що правосвідомість є осмисленим знанням та свідомим відображенням правової дійсності, вона виступає психічним регулятором людської діяльності (що втілюється у зовнішні юридичні наслідки), - правомірна поведінка, активна правова й політична позиція, - метою якої може бути досягнення тієї самої концепції бажаного права. Як звісно з висновків дослідників, правові явища як продукт свідомості, конструкція будь-якої правосвідомості - це результат "нашої інтерпретації, нашого суб'єктивного розуміння, і тому це завжди щось неадекватне, не ототожене та... щось нове у порівнянні з "осягнутими" свідомістю реальними явищами і по своєму безпосередньому змісту, і по модусу буття" [6, с.4]. Адже специфіка усвідомлення правової дійсності полягає саме у свідомо-вольовому, в суб'єктивного характеру опосередковуванні її змісту.

Мабуть, можна припустити, що саме у творчій, цілеспрямованій діяльності самоорганізації та прогресивного розвитку соціально-правового універсуму й полягає основний науковий сенс та історична необхідність феномена правосвідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загальна теорія держави і права /За ред. В.В. Копейчикова. -К.: Юрінком, 1997. -320 с.
2. Ильин И.А. Сочинения: В 2-х т. -Т.1. Философия права. Нравственная философия. -М.: Медиум, 1993. -510 с.
3. Чефранов В.А. Правовое сознание как разновидность социального отражения. -К.: Изд. объединен. Вища школа, 1976. -209 с.
4. Скаун О.Ф. Теория государства и права. -Х.: Консум, Ун-т внутр. дел, 2000. -704 с.
5. Рабинович П.М. Основы общей теории права та держави. -К., 1994. -236 с.
6. Бережнов А.Г. Теоретические проблемы правопонимания и формирования содержания права // Вестн. Моск. ун-та: Сер.11. Право. -1999. -№ 4. -С.3-13.

Надійшла до редколегії 02.10.2002